

Відгук

офіційного опонента про дисертацію

Мосур Оксани Сергіївни

«Мікротопонія кінця XVIII– початку XIX століття: Самбірський циркул»,

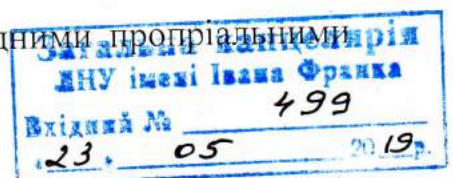
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук

зі спеціальності 10.02.01 – українська мова

(Львів, 2019. 232 с. + 572 с. додатки)

Якщо кажуть, що топоніми – це мова Землі, то мікротопоніми – її говірки. Саме дослідженню таких «говірок»-мікротопонімів частини південно-західної України присвячена праця О. Мосур.

Джерельною базою дослідження став онімний фактаж Йосифінської та Францисканської метрик, у яких уміщено деталізований опис земель Самбірського циркулу кінця XVIII – початку XIX ст., що об'єднував 412 населених пунктів частини таких сучасних районів Львівщини – Самбірський, Старосамбірський, Дрогобицький, Турківський, Городоцький, Мостиський, Пустомитівський, Миколаївський, Стрийський та Сколівський. Так у цих офіційних документах описані земельні границі громад, правила фасювання нив, специфікацій та ін., при цьому подані назви малих географічних об'єктів, їхні варіанти та динаміку змін в онімії. Ці назви дають змогу докладно проаналізувати українську історичну мікротопонімію, у чому і полягає новизна дослідження. До цього історичного документу зверталися насамперед історики та краєзнавці, але він зацікавив і мовознавців, зокрема Д. Бучка і Г. Бучко, І. Фаріон, О. Лужецька та ін. (докладну характеристику див. на 32–34 сторінках). Отож, збереження цих метрик і дозволяє простудіювати такі історичні матеріали з різних поглядів, а мета роботи О. Мосур – це один із аспектів таких цікавих досліджень, а саме: «Здійснити лексико-семантичний і структурно-словотвірний аналіз мікротопонімів Самбірського циркулу, порівняти оніми кінця XVIII століття, зафіксовані у Йосифінській метриці, з відповідними пропріальними

одинацями початку XIX століття у Францисканській метриці» (20 стор.). А щоб досягти цієї мети, дослідниця виконала ряд завдань:

- описала історико-методологічні засади дослідження мікротопонімів, вибравши найбільш раціональні шляхи аналізу;
- з'ясувала особливості подачі мікротопонімного фактажу в писемних офіційних документах;
- проаналізувала семантику і специфіку мотивувальних баз як відапелятивних, так і відонімних назв дрібних географічних об'єктів;
- дослідила структурно-словотвірні типи власних назв мікрооб'єктів;
- уклала реєстр мікротопонімів краю та ін.

А насамперед виявлено і опрацьовано розвідки науковців про мікротопоніми, встановлено, що нового вніс кожен із дослідників, а що ще потребує вирішення. Так авторка докладно проаналізувала праці слов'янських учених, при цьому відзначимо, що вона відійшла від шаблону, при якому на першому місці подають праці російських учених, а десь уже на задвірках українських і білоруських, майже «забуваючи» про внесок мовознавців інших слов'янських країн.

Такий огляд літератури дозволив дисертантці подати власне розуміння поняття *мікротопонім*, тому в роботі до цього виду онімів зараховано:

«1) назви частин населеного пункту (назви кутків, нив (флур), присілків, хуторів, вулиць, окремих місць локального значення), назви меж між населеними пунктами;

2) номінації шляхів сполучення (назви доріг, шляхів, трактів, перехресть і ін.);

3) найменування малих географічних об'єктів, пов'язаних із господарською діяльністю людей (найменування полів, пусток, пасовищ, сіножатей тощо);

4) назви рослинного покриву (назви лісів, чагарників, садів, зрубів, поодиноких дерев);

5) номінації, що позначають особливості рельєфу місцевості (назви ярів, гір локального значення, пагорбів, рівнин тощо);

б) назви невеликих водойм (найменування боліт, озер, саджавок, потоків і ін.);

7) назви споруд, будівель локального значення (найменування церков, монастирів, корчм, броварень тощо)» (27–28 стор.).

З таким розумінням мікротопонімів ми повністю погоджуємося, хоч трапляється, що інші вчені ці назви «заганяють» у вузькі рамки, напр., у польському мовознавстві мікротопоніми – це незаселені мікрооб'єкти.

Як твердить дослідниця, мікротопоніми мають власне мовні та позамовні ознаки. До першої групи належать такі: тісний зв'язок із топонімами та апелятивами, зокрема з географічною термінологією, вкраплення діалектизмів та іншомовних слів, зв'язок з особовими іменами, наявність значної кількості назв-орієнтирів, різноманітність словотворчих формантів, використання топонімної метонімії та вживання назв у переносному значенні. Позамовні ознаки мікротопонімів: ці мікрооб'єкти відомі лише відносно небагатьом особам, недовгий термін їх існування. Встановлення всіх цих ознак дозволило авторці виявити провідні ознаки назв цих мікрооб'єктів.

Розуміємо, що на довгому шляху аналізу цього історичного матеріалу траплялися дисертантці різні перепони навіть там, де на початковому етапі їх і не передбачалося. Труднощі були й у тому, щоб правильно прочитати назви, що у багатьох випадках залежало і від почерку писаря; встановити звучання цих онімів у мовленні корінного населення, адже писарі досить часто їх полонізували. Очевидно, дослідниці потрібно було добре вивчити польську мову та ознайомитися з особливостями польської орфографії кінця XVIII – початку XIX ст. Усі ці труднощі, які на початку здавалися неподоланими, О. Мосур зуміла побороти. Чого тільки варті додатки до роботи, представлені окремим томом, у якому нараховується 572 сторінки тексту (літери 12 кеглю). Ось ці підготовчі матеріали і стали основою дослідження, у якому проаналізовано понад 11 000 мікротопонімів.

Добре, що О. Мосур, як і рекомендував М. Худаш, онімний матеріал писемних пам'яток відобразила в оригінальній формі. І хоч це створювало певні

труднощі для комп'ютерного набору, зате було уникнуто різночитань та суб'єктивізму.

Структура роботи добре продумана і якнайкраще дозволяє схарактеризувати народну мікротопонімію та досягти поставленої мети: вступ, три розділи, висновки та додатки, причому розділи складаються з декількох підрозділів, пор.: перший розділ «Історико-методологічні засади вивчення мікротопонімії» – підрозділи 1.1. «Поняття *мікротопонім*: зміст та ознаки», 1.2. «Йосифінська (1785–1788) та Францисканська (1819–1820) метрики як джерело дослідження мікротопонімії Самбірського циркулу», 1.3. «Методологічне опрацювання історичної мікротопонімії», 1.4. «З історії вивчення мікротопонімікону України», 1.5. «Опрацювання мікротопонімів у слов'янському мовознавстві»; підрозділи другого розділу «Лексико-семантичний аналіз твірних основ мікротопонімів Самбірського циркулу» – 2.1. «Відапелятивні мікротопоніми Самбірського циркулу» (цей підрозділ поділений ще на менші 9 частин), 2.2. «Відонімні мікротопоніми Самбірського циркулу»; третій розділ «Структурно-словотвірна характеристика історичного мікротопонімікону» складається з підрозділів 3.1. «Прості пропріативи», 3.2. «Пропріативи складної структури», 3.4. «Прийменникові форми», 3.5. «Структурно-словотвірні зміни у мікротопонімії Самбірського циркулу».

Лексико-семантичний аналіз твірних основ досліджуваного історичного матеріалу виявив, що мотивувальними базами стали різні тематичні групи апелятивів (назви рельєфу, рослинний і тваринний світ, господарська діяльність людей, їхні вірування і т.д.) та онімів (прізвищеві назви й імена власників, топоніми, біля яких розташовані мікрооб'єкти). Така характеристика зроблена на багатому матеріалі, тому висновки переконливі.

На початку третього розділу дослідниця зазначає, що лексико-семантичний аналіз назв мікрооб'єктів був би неповним без структурно-словотвірної характеристики, тому спершу подані погляди на це питання та його вирішення у працях Л. Гумецької. Ю. Карпенка, Д. Бучка та ін. Авторка наголошує: «Мікротопонімія – це динамічна система, яка оновлюється, поповнюється новими онімами і варіюється залежно від часового проміжку, на

якому вона функціонувала. Тому необхідно опрацювати ці пропріативи не тільки в синхронії, але й у діахронії. Це дасть змогу з'ясувати специфіку назвотворення обраного періоду, допоможе простежити за динамікою змін у мікротопонімії» (143 стор.).

О. Мосур встановила, що для творення мікротопонімів кінця XVIII – початку XIX століття були продуктивними лексико-семантичний та афіксальний способи, субстантивація прикметників, лексико-синтаксичний спосіб та основоскладання. За структурою мікротопоніми поділені на прості, складні та складені, а також назви у формі прийменникових конструкцій.

Відзначимо, що у такому «морі», як 11 000 проаналізованих назв, можна було легко «заблукати», але це не стосується О. Мосур, бо вона дійсно сумлінна і високоосвічена дослідниця. З усім словотвірним аналізом ми погоджуємося, зокрема і з потрактуванням т.зв. лексикалізації прийменникових форм, хоч деякі мовознавці відносять такі утворення то до префіксального, то до конфіксального утворень. На нашу думку, авторка цілком переконливо віднесла їх до лексико-синтаксичного творення, у межах якого виокремлено лексикалізацію прийменникових форм.

Як відомо, ономастика найближча до діалектології, тому що зберігає локальні мовні особливості. Одним із напрямів досліджень діалектологів обирають тему *відбиття в антропонімах чи топонімах, насамперед у назвах мікрооб'єктів, особливостей місцевих говірок*, пор. приклади зі «Словника мікротопонімів і мікрогідронімів північно-західної України та суміжних земель» (Луцьк, 2006–2007 рр.): *Бйїли Муст, Барісувке, Гóрки, Ђзьдзе, Крижóха, Болвётце* та ін. На жаль, таке дослідження провести на основі досліджуваного в дисертації матеріалу не вдасться. І вина в цьому не О. Мосур, а те, як уже зазначали, що писарі фіксації подавали польською абеткою, часто полонізуючи ці найменування (лише деякі назви по-латині та по-німецьки). Тому не можна достеменно визначити, як зафіксований ними мікротопонім звучав серед корінного населення, напр.: *Podbłotki* – **Підблоткі* || *Подболоткі* || *Пудболоткі*.

Дослідження виконане на високому науковому рівні. На цих восьми сотнях сторінок (основний текст і додатки) іноді трапляються якісь неточності чи недогляди, які не применшують значення роботи. Наведемо тільки деякі:

- у підрозділі «Пропріативи, похідні від назв неосвоєних ділянок» авторка схарактеризувала назви, твірними основами (коренями) яких були *пустка, пустиня, лисина* та ін., але тут проаналізовані й утворення від *пар, переліг, обліг*, тобто від освоєних земельних ділянок, які рік-два відпочивали (105 стор.);
- варто було б пояснити, чому, на думку авторки, деривати *перелісок, прицаринок, забердя* утворені префіксально-суфіксальним способом, а не звичайною префіксацією від *лісок, бердя* (151 стор.);
- трапляються росіізми в тексті дисертації: *збір* (фактажу) (25, 48, 61, 62 та ін. стор.); *прослідкувати* (32, 47 стор.); часте вживання зворотних дієслів на *-ся*: *проблеми висвітлювались* (55 стор.) – самі?, *утворювались оніми* (3, 4, 64 стор.), *опис здійснювався* (37 стор.); пор. також *книга ... під редакцією* (57 стор.);
- зачасте використання дієслівного *є*, пор.: *назва є відомою* (3 стор.), *зміни, які є суттєвими* (32 стор.), *залежність не є прямою* (66 стор.) та ін.;
- неправильно передано українською мовою прізвище білоруської дослідниці *Ємельянович* – у дисертації *Емельянович* (57 стор.).

Однак ці зауваження ні в якій мірі не впливають на високий рівень рецензованої праці. Дослідження є новим, самостійним, актуальним, важливим і багатим на фактичний матеріал, добре апробованим – дев'ять публікацій у наукових фахових виданнях України та дві у закордонних збірниках. Автореферат повністю відображає основні положення дисертації.

Сподіваємося, що незабаром О. Мосур на основі свого дослідження підготує окрему монографію і видрукує її, що стане зразком для наступників, які досліджуватимуть історичну мікротопонімію. Усе свідчить про те, що така публікація не просто потрібна, а вкрай необхідна, і вона під силу молодій дослідниці.

Вважаємо, що дисертація *Мосур Оксани Сергіївни* «Мікротопонія кінця XVIII– початку XIX століття: Самбірський циркул» – це ґрунтовне наукове дослідження, яке повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою кабінету міністрів України від 24.07.2013 року №567, а його автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова.

16.05.2019

Офіційний опонент Аркушин Г.Л.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри історії та культури
української мови Східноєвропейського
національного університету імені Лесі
Українки

